بوونی بێدەنگ
مینتالیەتی هەڵوەشانەوەگەری رادیکاڵ[i]

عەبدولموتەڵیب عەبدوڵلا

بێگومان قسەکردن لە (نەهلیستی/ نەبوونی) بەرەو کۆمەڵێك پارادۆکسمان دەکاتەوە، واتە لەلایەك دەکەوینە نێو مێژووگەراییەوە، لەلایەکی دیکە دووچاری کۆمەڵێك ئیشکالیەتی فەلسەفیو فیکری دەبینەوە، بۆئەوەی خۆمان لە ئەنتۆلۆژیای ئەو زاراوەیە رزگار بکەین، هەوڵدەدەین ئەو چەمکە لە دیدی هەر یەك لە (سارتەر)و(هایدگەر) بەرجەستە بکەین، بە دیوەکەی دیکەش بۆ ئەوەی کەمێك لە ئیشکالیەتی فیکری سەردەم بدوێین کتێبی(العدمیة النهلستیة)[ii]ی دکتۆر (سامی ئەدهەم) دەکەینە تەوەرەی سەرەکی گفتوگۆی ئەو وتارە.

نەبوون بەدژی بوون دەکەوێتەوە. ئەو رستەیە نەبوون وەك مەیلێك پێشان دەدات کە لەسەر نەفیکردنو رەتکردنەوە رادەبێتەوەو نکۆڵی هەموو حەقیقەتێکی جێگیر دەکات، بوونگەراییەکان پێیانوایە نەبوون لە خودی بووندایە، کەچی زاراوەی نەهلیزم لە فیکری (نیچە)دا مانای نەبوون لەبەرامبەر بوون ناگەیەنێت، بەڵکو بەهای هیچی ژیانو نەفیکردنی ئەو جیهانە دەگەیەنێت، هەر لەوێشەوە دەڵێت: ئەوە ناکامڵی مرۆڤەکانە کە بیانەوێت بوونی خۆیان بکەنە ماناو پێوەری هەموو شتێك، بڕواکردن بە وتەزای عەقڵیش هۆی سەرەکی نەهلیزمە.[iii] بەو مانایە نەهلیزم کار لە سەر تێپەڕاندی بەهاکان دەکات.

لەلایەکی دیکە ئەگەر عەدەمیەت لە فیکری (بەرمێندس ئایلی، 515-540) وەربگرین، دەبینین فیکرەی خواوەندی بەبوون تێکەڵ کردووە، واتە لەنێوان بوونو خواوەند هیچ جیاوازییەك بەدی ناکات، لای (بەرمێندس)ی یۆنانی لەدەرەوەی بوونی خواوەندە کە وجودێکی جێگیرە هیچ شتێك بەناوی نەبوون وجوودی نییە ئەوەی هەیە ئەزەلیو ئەبەدییە. هەروەها (هیگل) پێیوایە بوون پێناسەی یەکەمینی رەهاییە ئەو پێناسەیە بە تێز دادەنێ، دووەم پێناسەش بۆ رەهایی بە عەدەم دەژمێرێ، کە دەبێتە پارادۆکسی تێز، پاشان لە هەردووکیان ئاوێتەیەك دروست دەبێت، خودی ئەو ئاوێتەیە پراکتیزە دەکرێ، بەو مانایەش لەنێوان کۆی تێزو پارادۆکسەکەیو ئاوێتەبوون شتێك هەیە ئەویش سەیرورەیە[iv]. سەیرورە واتە گۆڕان لە خودی خۆیدا لەم رووەوە سەیرورە گوێزانەوەیە لە رەوشێکەوە بۆ یەکێکی دیکە، ئەویش بەرامبەر بە چەمکی جێگیربوون دێتو (هیراکلیتس) دایناوە، تاکو لە ململانێی نێوان دژەکان هەندێك جێگای هەندێکی دیکە بگرنەوە، (هیراکلیتس) پێیوایە سەیرورەت گرفتی ئەو دژیەکیە چارەسەر دەکات.

نەهلیستیەت، نەبوونگەرایی
لە فەلسەفەی سەردەم

ئەگەر چەمکی سەیرورەت یەکێك بێ لەو چەمکانەی کە چارەسەری دژەکانی بوونو نەبوونی پێ بسپێرین، ئەوە فەلسەفە نەك هەر چارەسەری زانستیو ئەخلاقیو ئیستێتیکی پێ نییە، بەڵکو دەقێکە لەرێگەی پرسیارەوە دەتەقێتەوە، فەلسەفە پرسیارێکی بێ کۆتاییە، پرسیارێکی بەردەوامە پرسیاری دیکەی لێدەکەوێتەوەو ئیشکالیەتی ئاڵۆز دەوروژێنێ، کە چارەسەریان نییە، بەو مانایە فەلسەفەی سەردەم کۆمەڵێك مەسەلەی وروژاو بەرەتکردنەوەو رووتکردنەوەو نکۆڵیکردنو پەرتبوون دووبارە بەرجەستە دەکاتەوە، کەواتە فەلسەفە دوودڵیو گرژییە نەك چارەسەرکردن.

لەلایەکی دیکە کاتێك فەلسەفە چەمکی سۆسیۆلۆژی، بیرکاری، مێژوویی، زانست، هونەری، ئایینی بەکار دەهێنێت، بەو مانایە نییە کە فەلسەفە بەشێك بێت لەو مەسەلانە، تێکەڵکردنی ئەو مەسەلانە بەفەلسەفە یەکێکە لە نەخۆشیەکانی سەردەم، چونکە فەلسەفە نە بابەتدارە، نە چەمکدارە، بەڵکو رووتکردنەوەی هەموو ئەوانەیە نکۆڵیکەرێکی سەرسەختی هەموو پێدراوەکانە، لە بابەتدا کورت ناکرێتەوە، بەڵکو هەموو بابەتە فیکرییەکان بابەتی ئەون، فەلسەفە پێشبینی یەکەمینە، پیشبینیەکی بنەڕەتیە لە دەرەوەی بابەتدا.

ئەگەر لای (هیگل) مێژووی بیرکردنەوەی خۆرئاوا دەرکەوتنی پلە بە پلەی رۆحی رەها بێت، لای (هایدگەر) ئەو مێژووە شاردنەوەی حەقیقەتی بوونە، یان فەرامۆشکردنیەتی.[v] بەڵام (سامی ئەدهەم) پێیوایە مرۆڤی نوێ عەقڵی ئاخاوتنی (دێتەرمینیتی–حەتمی) رووخاندووەو بەدوای سێنتەرێکی رەهادا دەگەڕێت، تاکو لە رێگەیەوە دەست بەسەر سروشتو خودی خۆیدا بگرێت، هەروەها ئەوەی بەردەوام مرۆڤی سەردەم دووچاری سەریەشەی دەکات رێژەگەراییە، وای لێکردووە بێ بنەماو پەرتوبلاو بکەوێتەوە، دواجار ئەو رێژەگەراییە بەرەو فەلسەفەیەك ئاراستەمان دەکات کە فەلسەفەی پوچگەراو بۆشە، ئەو فەلسەفەیە ژیاری خۆرئاوایی والێکردووە بەرەو بوون بێتەوە، وای لێکردووە فیکر بەرەو بنەماگەلێك هەنگاو بنێ کە نزیکە لە زانستی (ontic) ئۆنتیکی، هەروەها دەڵێ دنیا بەرەو ئاینێکی نوێ هەنگاو دەنێ ئەویش ئاینی زانستیە. فیکری زانستی لە رێگەی بەرەوپێشچوونەکانیەوە، لە رێگەی زانیارییەکانیەوە خەونی (کانت)ی بەمەعریفەی عەقڵی پەتییەوە پراکتیزە دەکات.

لە پەیامی ئەو کتێبەیدا دەیەوێت بڵێ مەعریفەی زانستی بۆتە مەعریفەی سێنتاکسی، هەروەها ئەوە سیبرنیتیکایە شوێنی منی بیرکەرەوەی گرتۆتەوە، خودگەرایی بۆتە داهێنراوێکی تەکنیکی ئامێرگەرا، بەمجۆرە حەقیقەت بۆتە حەقیقەتێکی دروستکراو، بەو مانایەش لەگەڵ بەرەو پێشچوونە یەك لە دوا یەکەکانی تەکنۆلۆژیا تاك وەك خود هیچ بەهایەکی نییە، تەنها لە یاساکانی مافی مرۆڤدا نەبێت. هەموو ئەو دیدو بۆچوونانە لەوێوە دێت کە بەپێی ئەو فەلسەفەیە ئێمە ئێستا لە پوچگەراو بۆشەیەکی گەردوونیدا دەژین، پوچگەراو بۆشەیەکی پارچە پارچەکراو کە لەگەڵ لۆژیکو لەگەڵ دروستکراوەکاندا بەیەکەوە کۆبۆتەوە، لەبەر ئەوەی بەهای پوچگەراو بۆش پەرتو بلاوییە بۆیە سەر بۆ هیچ پێوانەو یاساو پیشەیەك دانانوێنێ، ئەو پوچگەراو بۆشە تەواوی بەها تەقلیدییەکان تێدەپەڕێنێو بەهایەکی کۆمەڵایەتیو ئەخلاقیو هونەریو زانستیو شیعری نوێ دادەمەزرێنێ کە سەر بە زانستو تەکنۆلۆژیایە، نەك ئاینو ئەخلاق.

دەشێ ئێمە لێرەدا بڵێین ئەو بەهایانە لە فەزایەکی بێ کۆتاییدا مەلە دەکەن، کە یەکێکە لە خەسڵەتەکانی عەدەمیەتی پوچگەراو بۆش بەو مانایە عەدەمیەت لای دکتۆر (سامی ئەدهەم) نە لە بووندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، نە خاوەند ئاوێتەی بوون دەکات، بەڵکو رەتکردنەوەی بوونو نیوەکەی دیکەیەتی، نەبوون ناشێ لە بوون جیا بکرێتەوە چونکە بنەمای بوونەوەرە هەموو هەبوون دواجار بە نەبوون کۆتایی دێت. کەواتە نەبوونگەرایی رووتکردنەوەو رەتکردنەوەیەکی رەهایە، کۆمەڵێك رووتکردنەوەی نێگەتیفە بۆ حاڵەتی فەلسەفی، ئەدەبی، شیعری، ئەو رووتکردنەوەو نکۆڵیلێکردنە بەردەوام داوای ئامادەگیەکی پۆزەتیفانە دەکات، بەو مانایە عەدەمیەت وزەو چالاکیەکی خودییە کە تاك بۆ دانان بە مێژووی وجود پێیهەڵدەستێ، هەروەها پێیوایە عەدەمیەت بەر لە (سوقرات)ەوە بۆ (گۆرگیاس)و(بووزیەت) دەگەڕێتەوە.

بەڵام لە بارەی نهلیستیەت دەڵێ ئەو وشەیە (تۆرگینێف)ی رووسی دایهێناوە، گوزارشت لە حاڵەتی گومانی رەها دەکاتو وەك بەرزترین ئامانج پشت بەوێرانکردنی بەرفراوانو تەواو دەبەستێ، لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەدا ئاینزایی کۆمەڵێك شۆڕشگێڕی رووسیایی بووە بە دژی (قەیسەر)و هەوڵیانداوە تەواوی دامودەزگاکان لەرێگەی هەوڵی تیرۆرستانەوە وێران بکەن. (داریوشی شایگان) لە کتێبی (ئاسیا لە بەرامبەر خۆرئاوا)دا لە سەر زاری (هیرمان رائۆشینیك) رەوتی نەهلیزمی ئەوروپی بەمجۆرە شیدەکاتەوە: لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا پشتبەستن بە تاکایەتیو ئازادی تاکە کەسی بووە هۆی نکۆڵیکردن لە هەموو ئامانجێکی بابەتیو هەموو سیستمێکی بەهایی.[vi]

کەواتە نەهلیستی واتە رووخانو وێرانکردنو رەشکردنەوە، بەڵام عەدەمیەت واتە رەتکردنەوەو رووتکردنەوەی رەها، ئاوێتەکردنی هەردوو چەمکیش لای (سامی ئەدهەم) واتە رەتکردنەوە پاشان بەرگریکردنێکی رووخێنەرانە، بەو مانایەش هەموو ژیارییەك هەڵگری نەهلیستیەتە، هەموو بزاڤێکی داهێنەرانەش عەدەمیەتی لەخۆ گرتووە. کەواتە عەدەمیەت واتە رووتکردنەوەیەکی نێگەتیفانە، نەفیکردنی هەموو ئەوەی هەیە، بەڵام نەهلیستیەت واتە کودەتاو رووخان، ئەوەش بەرەو ئەوەمان دەبات کە ناونیشانی کتێبەکەی دکتۆر (سامی ئەدهەم) تەعبیر لە خەڵقکردنو داهێنان دەکات لەسەر ئاستی تاكو لە سەر ئاستی کۆمەڵ، لێرەدا عەدەمیەتو نەهلیستی واتە رەتکردنەوەی دواکەوتنو زوڵمو زۆرداریو تیرۆرو راوەدوونانو بێگاریو کەڵەگاییو هەژاریو نەزانیو نیگەرانیو داگیرکاریو دیکتاتۆرییەت... هتد.[vii]

(بوون)و (نەبوون) دووچەمکی بەیەکەوە گرێدراوی فشارهێنەری نێو دەقن تا ئەو رادەیەی کە ناتوانرێ ئەو دوو دانەیە پێکهاتەکانیان خورد بکرێنەوەو لەنێو دەقدا لەیەکتر جیا بکرێنەوە، تەنها بە رەتکردنەوەی خودی دەق نەبێت، لەکاتی هەڵوەشانەوەی ئەو دوو دانەیە دەق لەپشت فیکر ون دەبێت، بەو مانایەش هەڵوەشاندنەوەی بوونو نەبوون دەقێکی دیکە بەرهەم دێنن کە لە دەرەوەی پێکهاتە تەقلیدییەکانەوە هەناسە دەداتو لەرێگەی ئەویدیکەوە بەردەوام خۆی بەرهەم دەهێنێتەوە. لێرەوە رووخاندنی منی دەق دەشێ بە گەورەترین بەرهەمی سەدەی بیستەم بێتە ژماردن، دانەر دەق دەنووسێت، بەڵام دان بەو دەقە دانانێ تەنها لەرێگەی ئەویدیکەوە نەبێت، داننان بە دەق لەرێگەی ئەویدیکە، دەق بەرەو ئەفسانەو فەلسەفە بەرەو شیعرییەت دەباتەوە، کەواتە فەلسەفە لە جەوهەردا دەقەو دەقیش لە جەوهەردا سیحرە، لێرە (فەلسەفە/شیعرییەت) بەردەوام هاورێی یەکن، برای هەتاهەتایەن، ئامانجیان ناونانی شتەکانە لەنوێوە، بۆ ئەوەی لەو رێگەیەوە بێگەردییان بۆ بگەڕێنینەوە، یان پاکیزەی یەکەمیان بۆ بگەڕێننەوە.

من لەنێوان بیرکردنەوەو تەکنۆلۆژیا

(فۆکۆ) منی رەتکردەوە، بۆ ئەوەی لەرێگەی ئەویدیکەوە دەق بەرهەم بهێنێو لەرێگەی ئەویدیکەوە بیخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی دەق ببێتە موڵکی ئەویدیکە، ئەویدیکە دەق دابنێتەوە، ئیتر لێرەوە منی (دێکارت)ی هەڵوەشایەوەو لەشوێنی ئەو چەندان (من) هاتنە قسەکردنو تاگەیشتنە ئەوەی کە لە رێگەی تیۆری ئینفۆرماتیكو چۆنیەتی زانستیو تیۆری (زیرەك–کلیڤەر)ی دەستکردو بەرەو پێشچوونەکانیانەوە منی بیرکەرەوەو خودی سایکۆلۆژی بەتاڵ بۆوە، لە شوێنی ئەودا بنەماو سەرچاوەگەلێکی نوێ لە دەرەوەی مرۆڤ هاتە ناوەوە، ئیتر حەقیقەت چیدی بەپێی فەلسەفەی یۆنانی ناژمێردرێت، هەروەك چۆن ناکەوێتە نێو عەقڵی مرۆڤ و بیرکردنەوەی مرۆییەوە، بەڵکو لە دووتۆیی منی بیرکەرەوەی دەستکردگەرادایەو لەگەڵ بونیادە فیکرییە دەستکردەکانو تەکنەلۆژیاو ئامێرە زانستیە وردەکانو ئامێرەکانی بیرکردنەوەدا درێژ دەبێتەوە، ئیتر لە بری منی بیرکەرەوە سیبرینیتکایەو لەبری خودگەرایی داهێنراوێکی تەکنیکی ئامێرخوازو لەبری حەقیقەتێك کۆمەڵێك حەقیقەتی دروستکراو شوێنیان دەگرنەوە، بەو مانایە منی بیرکەرەوەی تەقلیدی لەو پوچگەراو بۆشەیەدا چیتر تەوەرەیەکی سەرەکی لە سنووری دەقی گەورەدا وازی ناکات، بەڵکو ئەوە شەیتانی گەورەیە کە بە چەمکی گەورە دێتە ناوەوە، هەرگیز تاك ناتوانێ پێیبگات، ئەوە خوایە بیر دەکاتەوەو سیبرنیتیکایە دروست دەکاتو لە مەعریفە نزیك دەبێتەوەو زانیاری پێشکەش دەکاتو رێکی دەخات تا بۆ لێوردبوونەوە ئامادەگی هەبێت، ئیتر خود جگە لە بەرئەنجامی هێزێکی دەستکرد، شتێکی دیکە نییە. بەمجۆرە مرۆڤی تەقلیدی رەتکرایەوەولە بوونو هەبوونەوە هەنگاوی بەرەو دەستکردگەرایی نا، هەر لەوێشەوە حەقیقەتی خودی چیتر لەمندا ناژمێردرێت، بەڵکو ئەوە مرۆڤە بەردەوام حەقیقەت دروست دەکات لەبری ئەوەی بەدوایدا بگەڕێت.[viii]

لێرەوە بوون وەك خودێکی هوشیارو ئازادو خاوەن ویستێکی بەهێز لەو پوچگەراو بۆشەیەدا پارچە پارچە بوو، هەروەها منی گێڕەرەوەو منی لبیدۆی بێگەرد لەیەك ترازان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو پرۆژە مرۆییەی کە ئامانجی گەیشتنە بەبوونی هەبوون کۆتایی

نەهاتووە، لێرەوە هەستدەکەین پرۆژەی مرۆڤ لە بوونی بێدەنگ دوورترە، ئەو بوونەی کە (هایدگەر) کەشفی کردووە، بۆیە بەردەوام مرۆڤی داهێنەر بۆ گەیشتن بە رەهابوون لە زانستو هونەرو جوانی لە قەڵەمباز ناکەوێت.

لێرەوە دکتۆر (سامی ئەدهەم) دەڵێ: مرۆڤی یۆنانی ئامانجی ئەوە بوو بە بوون بگات لەرێگەی بەنێوداچوونی شاردا، بەڵام مرۆڤی ژیاری نوێ ئامانجی رەتکردنەوەی خودە لەرێگەی مەعریفەی زاڵ، یان مەعریفەی سەرکەوتوو، هەر لەوێشەوە تەحەکوم بە جەستەی خۆی دەکات، کەواتە ئامانجی مەعریفە چیدی گەڕان نییە بەدوای بوونی مرۆییدا، بەڵکو ئامانجی مەعریفە بۆتە پرۆژەیەکی تەکنۆلۆژی زانستگەراو فەلسەفی عەقڵانی. تەکنەلۆژی کە یەکەی هونەریو زانستە سەرکەوتووەکانە بووە ماهیەتی جەوهەری بوونی مرۆڤ، ئێستا بوونی بێدەنگ بە وەسفکردنی هەبوون ناژمێردرێت، بەڵکو بوونی بێدەنگ بە جەوهەری تەکنۆلۆژیاو زانست دێتە ژماردن.

بەمجۆرە مرۆڤ لە خودی خۆیدا بووە بە پرۆژەیەك بۆ تەکنۆلۆژیاو زیرەکی دەستکردو فەلسەفەی دەستکرد، ئەو دووەش بوونە دوو پرۆژەو دوو ئامانج، ئیتر بوونی مرۆڤ لەوێوە لە رێگەی تەکنۆلۆژیاو لەرێگەی گۆرانیە بێ کۆتاییەکانەوە قسە دەکات، خودی مرۆڤ لە رێگەی جەستەو مینتالیەتەوە بووە پرۆژەی تەکنۆلۆژیا، بەڵام تەکنۆلۆژیا هەر ئامراز نییە بەڵکو نەخشەسازێکی ئامێرییە، هۆیەکە لە خودی خۆیدا لەگەڵ مرۆڤ تەماهی دەکات، ئیتر ئەوە (مەسیح) نییە لەنێوان مردووان مانایەك بە بوونی ماندوو هیلاك دەبەخشێت، بەڵکو ئەوە ئەو ئامرازە زیرەکەیە وای کردووە بوونی مرۆڤ بێتە بوونێکی (تەکنۆ/زانست/لۆژی)[ix].

ئێستا ململانێی فیکری مرۆڤی هاوچەرخ دەکەوێتە نێوان رەتکردنەوەی رێساو یاساکانو دروستکردنی تەکنۆلۆژیای زانستی، بەو مانایە عەدەمیەتی رەتکەرەوە دەست بۆ جیاوازییەکانی پۆست مۆدێرنە دەباتو گوتەزای بوون بە شێوە نوێیەکە دەرباز دەکات. کەواتە دوو رێگا بۆ ئەو رزگارکردنە لە ئارادایە، یەکەمیان رێگای نەبوونگەرایی نەبوونە. دووەم رێگای دەستکردی تەکنۆلۆژی زانستییە، رێگەی عەدەمی یەکەم شاعیرو فەیلەسوفو بیریاران پێیهەڵدەستن، ئەوەی دووەمیان لەرێگەی زانایانو ململانێیان لەگەڵ سروشتدا دێتە دی، بەو مانایە مرۆڤی سەدەی بیستەم بەرەو مردن دەبێتەوە بەرەو نادیاریو تاریکی نەبوونگەرایی زاڵ، وەك شاعیران دەڵێن ئیتر هیچ شتێك نەماوە بە بوونەوە بەند بێت، نەبوونگەرایی بۆتە تەوەرەی نێگەتیڤی بوونو بۆخۆی بوونە، وەك چۆن تەواوی بەها باڵاکان لەگەڵ (نیچە) کەوت، بوون لەگەڵ (هایدگەر) بووە بەهایەك بۆ ئاڵوگۆری — بووە کاڵایەکی بەرخۆر، بووە بەشداریکردن لە بۆرسەکان، بووە کڕینو فرۆشتن[x].

ئیتر دوای رووخانی تۆتالیتاریەتو رابوونەوەی لیبرالیەتی نا عەقڵانی دەرکەوتنی نامونتەمی پووچگەراو تەجریدی هونەری، پرنسیپی مرۆیی بە دەوری چێژو سوود دەخولێتەوە، هەموو ئەوانەش لە پرۆسیسەکردنێکی نەبوونگەراییەوە بەرهەم دێن، نەبوونگەراییەك کە لە پێناو پارچە پارچە کردنو رامالینی تەواوی دامودەزگا تەقلیدیو بەها لە کارکەتووو بێزارکەرو بۆگەنەکانەوە رادەبێتەوە، هەر لێرەشەوە نەبوونگەرایی تەعبیر لە داهێنان دەکات، چونکە داهێنان بە چوونە نێو سیستەم ئەساڵەتی خۆی لە دەست دەداتو دواجاریش ئیبداعی خۆی ون دەکات.

داهێنان چەشنی نەبوونگەرایی بەردەوام لەگەڵ دامەزراوەکان لە ململانێدایە، لەلایەکی دیکە داهێنان هەرگیز خاوەنداریتی قبوڵ نییە، چونکە خاوەندارێتی لە رێگەی ئەوەی کە هەیەتی کەڵەگایی دەسەپێنێ، ئەگەرچی سەرەتای خاوەنداریەتی بە پێی پێداوستی کۆمەڵایەتی بوو، زەرورەتێکی ئاسمانی بوو، بەڵام لە جەوهەردا خۆی زۆرداری بوو پاشان بە پیرۆزکرا، وەك چۆن نووسەر لەرێگەی بوون بەخاوەنی دەق تەقدیس دەکرا، دواجار چەمکی خاوەنداریەتی بووە ئایدۆلۆژیاو یاری بە چارەنووسی خەڵك دەکرد.

هەروەها چەمکی سادییەت یەکێکە لەو چەمکە دەق کوژانەی کە ناتوانێ رێزی تایبەتمەندی بگرێت، سادییەت چەپاندی سێکس لە رێگەی سادی دەمامکدارەوە نیشان دەدات، بەڵام لەپشت ئەو دەمامکو پەردە هەریرانەوە ئیرۆتیکێکی نەخۆش وەستاوە، وەك چۆن نێرگزیەت

له کوشتن بەدەر نییە، چونکە بەردەوام بە دوای ناسنامەیەکی ڕۆشنبیریی ونبوودا دەگەڕێت، لێرەوە دەبێ نووسەر باز بەسەر وشەو چەمکەکاندا بدات لە عەدەمێکەوە بۆ عەدەمێکی دیکە، دەبێ بە شێوەیەکی ریشەیی‌و کتوپڕو زنجیرەی وشەکان لەیەك بترازێنێ بۆ ئەوەی بە خاوەنبوون ڕەتبکاتەوە، تاکو تەنها ئەوە لە دەق بمێنێتەوە کە ئیبداعە، دەبێ لە نەبوونگەراییەوە وشەو رستەو دەستەواژەو پەندەکان دەربهێنێ، پاشان دووبارە بکەوێتەوە نێو نەبوونگەراییەوە، ئینجا ئەو کارە دووبارە بکاتەوە، بەمجۆرە دەق پارچە پارچە دەبێ‌و دەبێتە پوچگەراو بۆشەیەکی خەللاق، دەقی نیچەیی ئەو مانایەی لە خودا هەڵگرتبوو، (نیچە) دەقی لە بەشتبوون رزگار کرد، چونکە دەق بۆ خۆی هیچ شتێ نییە، شتێك نییە کەوتبێتە سەر وەرەقە، نابینرێت، ناخوێنرێتەوە وەك شت بوونی نییە بەڵکو ئیبداعێکی عەدەمیەو جیاوازییە بە شێوەیەکی ڕەها، کەواتە دەق چەند وشەیەك نییە، بەڵکو مانایەکی بێ مەکان‌و زەمانە، دەق حاکم نییە، حاکم ناتوانێ لێبوردن لەگەڵ ئازادیدا بکات، چونکە لایەنێك نییە لەو چالاکیە کۆمەڵایەتیەدا، بەڵام دەق‌و ئازادی بەبێ یەکتر ژیانیان کورتی دێنێ.

لێرە عەدەمیەت وەك داهێنان وزەو چالاکیەکی خودییە کە تاکی ویستگەرا پێی هەڵدەستێت، واتە کۆمەڵێك رووتکرنەوەو ڕەتکردنەوەی نێگەتیفەو داوای ئامادەگیەکی نێگەتیڤانە دەکات. بەڵام نەهلیستیەت یان حاڵەتی گومانی ڕەها پشت بە وێرانکردنێکی تەواوو بەرفراوان دەبەستێ، بە شێوەیەکی ڕەها نێگەتیف دەکەوێتەوە، نەك هەر دان بە مێژووی بووندا نانێت بەڵکو دان بە ناسنامەو رووخساریش دانانێ، لە عەدەمیەتدا ئیرادەیەکی بە هێزو عەقلانیەت وەستاوە، بەڵام لە نەهلیستیەت بێ ئیرادەیی، وەك چۆن عەدەم لەنێو رۆح‌و عەقڵ‌و ویژدانی نەهلیستیەت دا خەوتووە، ئێمە لەم حاڵەتەدا دەشێ پرسیاری ئەوە بکەین لەنێوان عەدەمی ئیرادە خوازی‌و نەهلیستی بێ ئیرادەیە خاڵی لەیەکتر نزیکبوونەوە ئیبداعە یان سەرلێشێوان؟!

هەڵبەتە ئەو پرسیارە لەوێوە دێ کە (سامی ئەدهەم) دەڵێ نەهلیستیەت‌و عەدەمیەت بەیەکەوە واتە خەڵقکردن‌و داهێنان [xi]. وەك ئاماژەمان بۆ کرد دەیەوی بڵێ ئەو کتێبەم هەردوو چەمکی لە خۆدا هەڵگرتووە، دەشێ ئەم پرسیارە، پرسیاری هەر خوێنەرێکی دیکەش بێ، بەڵام لە سنوورێکی دیاریکراو، چونکە دواتر لە لاپەڕەکانی دیکەدا ئەو دوو چەمکە بەشێوە گشتگیرەکەی سەرەتا نامێنێتەوەو دابەشیان دەکات بۆ دوو چەمکی نێگەتیف‌و پۆزەتیف، یەکەمیان بەرەو خۆکوژی دەچێ، بەڵام دووەمیان بەردەوام بە پەرچەکردار رادەبێتەوە. هەروەها لە بارەی نەهلیستییەوە جیاوازی لەنێوان نەهلیست‌و نامەعقوڵی دەکات، پێیوایە یەکەمیان بڕوای بەهیچ مانایەك نییە، بەڵام دووەمیان مانا دەبینێ، بۆیە نەهلیستی هەست بە بێزاری‌و دڵتەنگی دەکات، ئەو هەست پێکردنەی لەوێوە دێ کە وەعی ئەو لەگەڵ ئەو پوچگەراو بۆشەیە رەهایە یەك ناگرێتەوە، بۆیە بەردەوام لەگەڵ منی ناوەوەی خۆی دەژی، بەردەوام دەڵێ غەمگینیم نیگەرانیمە، بەڵام دروشمی نەبوونگەرا ئەوەیە کە هەموو شتێ رێگە پێدراوە، هەروەها (سارتەر) دەڵێ: عەدەم لە فیکرو ئاگایی مرۆڤدایە، کەچی (هایدگەر) پێیوایە عەدەم عەدەمیەتە لە پێناو خەڵق کردنێکی نوێ.

میتافیزیکای سەرەتایی‌و کەوتنی ڕەنگدانەوەی مارکسیانە

مارکس دەڵێت: فیکر ڕەنگدانەوەی ماددەیە، بەو مانایەش بونیادی سەرەوە دەبێتە ڕەنگدانەوەی بونیادی ژێرەوە، فیکر دەبێتە ڕەنگدانەوەی سیستەمی ئابووری‌و پەیوەندییەکانی ئەو سیستەمەش لە سەر ناکۆکییەکان دێتەوە، بەو مانایە پرۆسەی ڕەنگدانەوە تەعبیر لە ئایرۆنییەت‌و جیاوازی دەکات، چونکە ئەو ئاوێنەیەی کە ڕەنگدانەوەی تێدا بە ئەنجام دەگات، لەگەڵ ئەوەی ڕەنگدەداتەوە جیاواز دەکەوێتەوە، واتە ئەوەی کە مینتالیەتە دەبێت لەگەڵ ئەوەی کە واقیعە جیاواز بێت.

ئەو تیشکەی کە لە ئاوێنە ڕەنگدەداتەوە جیاوازە لەگەڵ خودی تیشکی ئەسڵی، چونکە لە پرۆسەکەدا جەستەیەك بەر جەستەیەکی دیکە دەکەوێت لە ڕێگەی ئەو بەریەککەوتنەش لەرانەوەو شەپۆل دروست دەبێت کە پەیوەندی بەو دوو جەستەیەوە نییە، واتە مینتالیەتی

ڕەنگدەرەوە لە واقیعدا لەگەڵ بابەتەکەی جیاواز دەکەوێتەوە، ئەو دوو دنیایە دەبێتە دوو دنیا، دنیای ماددەو دنیای مینتال، بەو مانایەش ڕەنگدانەوە لەگەڵ پاردۆکسدا دێتەوە، کە دووریو بەرزی دەگەیەنێت، بەڵام سەرەتا، ئەسڵ، یان بنەڕەت (immanence) واتە جولەی ناوەوەو پێوەنووسانو نزیکبوونەوە، هەرچۆنێ بێت سەرەتاو ئەسڵ واتە پەیوەندی خود بە بابەتەوە لە ماوەیەکی شیاودا.[xi i] جیاوازی لەوێدا دەبێتە دیاردە، کەواتە سەرەتا، یان بنەڕەت جیاوازیو پێوەنووسانو نزیکبوونەوەو جیاکارییە، بۆ نموونە کۆجیتۆی دیکارتی لەگەڵ مینتالیەتی مرۆڤ سەرەتای خۆی هەیە، بەرهەمهێنانی بوون بە هۆی بیرکردنەوە سەرەتایەك دەسەپێنێت. لێرەدا بوون مەسافەیەکی زۆر کورت لە نێوان چالاکی بیرو چالاکی بوون دەسەپێنێت، کەواتە من بیر دەکەمەوە، بەوەی لە ئاگایم نزیکە، یان دەبێتە سەرەتای ئاگایم، بەوەی لەگەڵ ئاگایم دژ بە یەکو ناکۆك نین، بە دیوەکەی دیکە ئاگایی بۆ ئەوە باڵا ناکات بابەتەکەی خۆی بناسێت، چونکە ئەوەی پێیدا گوزەر دەکات پوچگەراو بۆشەیەکی پارچە پارچە کراوە، ئەوەش لەوێوە دێت کە بابەتەکەی لە مینتال ئامادەگی هەیە. ئەگەر بچینە سەر گوتەکەی (سارتەر)و بڵێین ئاگایی باڵا دەکات، دەپرسین ئایا بۆ کامە ئاست باڵا دەکات؟ بۆ خود باڵا دەکات، هەڵبەتە ئەوە مەحاڵە، ئەگەر وەك مەسەلەیەکی بیۆلۆژی سەیری بکەین، دیسان باڵاکردن دەکەوێتە خانەی مەحاڵەوە چونکە بە پێی سروشت ئاگایی جیاوازە لەوەی کە بیۆلۆژییە، کەواتە چۆن بێ ئیرادە ئاگایی باڵا دەکات، چۆن بێ ئامرازە مەعریفییەکان باڵا دەکات؟ ئایا لە سیاقی ئیرادە ئاگایی پێشدەکەوێت؟ ئایا پێش ئەنتۆلۆژیا دەکەوێت ئەگەر ئیرادەیەك نەبێت ئاگایی بیخاتە دەرەوەی خۆی، دەرەوەیەك کە هی ئەو نییە باشە چۆن لە بابەتەکەی خۆی نزیك دەبێتەوە بۆ ئەوەی بە دەوریدا بجولێتەوەو بیناسێت؟ چۆن لە دەرەوەی ئیرادەوە ئاگایی باڵا دەکات؟

دەشێ بە نیسبەت ئەبستمۆلۆژیا ئیرادە پێش ئاگایی بکەوێت، چونکە ئیرادە هوشیارە بە بابەتەکەی خۆیو دەیناسێت، بەڵام ناتوانین تێبگەین کە چۆن ئاگایی بە سەر خود باڵا دەکات. چۆن ئاگایی بە سەر خود باڵا دەکات، ئەگەر ئاگایی باڵا بکات ئەوە لە دوای خۆیدا شتێك جێدەهێڵێت، یان پشت بە شتێ لە پێش خۆی دەبەستێت، یان لە شتێ دەبێتەوە، ئایا ئەو شتەی کە پشتی ئاگایی دەگرێت چییە؟

لێرەیە کە دەبینین (دێکارت)و کۆجیتۆکەی نزیکترە لە حەقیقەت نەك (هیگل)و (سارتەر) کە دەیانەوێت بوونو ئاگایی تێپەڕ بسەپێنن، بێ ئەوەی لە بەهای تێپەڕکردن بگەنو بزانن چ شتێ یارمەتی تێپەڕاندن دەدات، جەخت لەوە دەکەنەوە کە بابەت بە سەر ئاگاییدا باڵا ناکات، بەڵکو ئەوە ئاگاییە بەسەر خود باڵا دەکات. بەڵام بابەت بە بێ ئاگایی بابەت نییە، وەك چۆن ئاگایی بە بێ بابەت بوونی نییە، بابەت لە دەرەوەی ئاگایی بە ئاگایی دەگاتو دەبێتە سەرەتای ئاگایی، بەو مانایە پوچگەراو بۆشی ئەو شتە نایاساییو نامەعریفییەیە کە لە دەرەوەی ئاگایی بە سەربەخۆیی دەجولێتەوە، بەڵام ئەگەر بابەت بە سەر ئاگایی باڵا بکات، کەواتە پێویستە لە سەر ئاگایی بۆ ئەوەی بە (دیار) بگات بە سەر (نادیار)دا باز بدات. لێرەوە هەستدەکەین کە گریمانەکەی (سارتەر) بۆ مەسەلەی تێپەڕاندن دەکەوێتە ژێر کاریگەرییەکانی ئیستێتیکای (کانت)ەوە، لەوێوە کە (کانت) بە هۆی خەیاڵەوە پوچگەراو بۆشەیەك دەخاتە نێوان عەقڵو هەستەوە. عەقڵیش ئاستگەلێکی هەیە، یەکەمیان ئاستی ئەپستمۆلۆژی لۆژیکی زمانەوانی مەعریفی. دووەم ئاستی ئەنتۆلۆژی وجودی. لە یەکەمدا مەعریفە بە گریمانەی لۆژیکی نەبێت بە کۆتا ناگات، لێرەدا خود لە بابەت نزیك دەکەوێتەوە بۆ کورتترین ماوە، بەو مانایەش خود پێکهاتووە لە وێناکردنو نوێنەرایەتیکردنە پێشینەو ئەمبریقییەکان، مەعریفەش لە رستێك ئەحکامی دانراو، یان شیکراوەی پێشینە، یان ئەوەی دواتر پێکهاتووە، مینتالیەتیش لە سەر ئەوەی کە تێیدایە جێبەجێ دەبێت، ئەوەی کە تێیدایە دەبێتە سەرەتا بۆ عەقڵو ناکەوێتە هەڵەوە.

بەڵام ئاستی دووەم ئاستی ئەنتۆلۆژی لەوێ دەکەوینە نێو هاوبەشی کردنی گەورەوە بۆیە ناتوانین خودی زانا، یان عارف بناسین، ئایا

خود بە مانا بەرفرەوانەکەی وجودی هەیە؟ ئەوەی کە ئەنتۆلۆژی خود پێکدەهێنێت چۆن راڤە دەکرێتو چۆن دەتوانین بیناسین؟ پاشان ئایا ئاستی مەعریفی وێنەی خود دەنوێنێو ئەنتۆلۆژیاش ناوەڕۆکەکەی؟ چۆن ناوەڕۆکی ئەنتۆلۆژی دەبێتە سەرەتایەك بۆ بابەتی دەرەکیو چۆن بە سەر خود بالا دەکات؟

ئاگایی ناوەڕۆك دەیچنێتو وێنە دەبێتە سەرەتایەك بۆ بابەت، بە مانایەکی دیکە وێنە لە مینتالدایە. بەلام پرسیارەکە لەوەدایە کە چۆن دەبێتە سەرەتایەك بۆ بابەت؟ لێرە دووچاری ئیشکالیەتێکی گەورە دەبین چونکە سەرەڕای مەعریفەمان بە بابەتی ماددی، نازانین ناوەڕۆکی ئاگایی کامەیە، وێڕای ئەوەش چۆن ناوەڕۆکی ئاگایی دەناسین یان چۆن ئاگایی بەرەو بابەت یان ماددە باز دەدات؟

هەڵبەتە ئاگایی لە ئاستی سەرەتاییو یەکەم وەرناگرین، بەڵکو لەو ساتە وەریدەگرین کە دەچێتە نێو واقیعەوە، یان ئەو کاتەی کە دەچێتە نێو ئاگایی سایکۆلۆژی کۆمەڵایەتیەوە، لەوێ ئاگایی لە رستێك چەمكو وێناکردنو گرێو هەڵچوونی ویژدانی پێکدێت کە لە پرۆسەی مەعریفی بەشداری دەکات، مینتالیەتیش لە رێگەی ئاگاییەوە دەبێتە بنەڕەتی خود، کەواتە ئێمە لە دەرەوەی بنەڕەتو سەرەتای ئەسڵی خۆماندا شتێك ناس ناکەین، مینتالیەتو من دوو شتی بنەڕەتینو دوو ئەسڵن یەکێك لەویدیکەدا رەنگدانەوەی هەیە.

بەلام (من) لە هەموو شتێکی دەرەکی نزیکترە، لە بەر ئەوەی من وا نزیکە بۆیە هەوڵدەدات دەست بە سەر وێناکردنو نوێنەرایەتیکردنەکانو تاوگێرییەکان دابگرێت. ئیتر لەوێوە عەقڵ لە واقیعی وێناکردنو چەمکە ئەزموونگەراکان دادەبڕێتو لە من نزیك دەکەوێتەوە، ئیتر جارێکی دیکە من وەریاندەگرێتو بە سەریاندا خۆی دەنوێنێت، کەواتە بنەڕەتو ئەسڵی (من) بۆ واقیع بە مینتالیەتدا تێدەپەڕێت. بەلام خەیاڵو فەنتازیا بە تووندی بە عەقڵەوە بەستراون، ناشێ عەقڵ بێگەرد بێت، چونکە لەو (من)ە نزیکە کە بنەڕەتو سەرەتاو ئەسڵەکەیەتی، لە (من)ەوە دەبینین سەرەتا یان ئەسڵو بنەڕەت ترانسندنتالی دەکەوێتەوە، واتە پرنسیبی بنەڕەتی پێشینەی فەلسەفیەو لای (فیختە) واتای فیکری یەکەم دەگەیەنێت.[xiii]

منی ترانسندنتالی لە پێشینە خودییەکان پێکدێت، لەو پێشینە رووتانەی کە ئاگایی تێدا جێگیرە، بەلام خود گۆڕاوە یان وەرگەڕاوەو ناجێگیرە، زێتر هەڵچوونئامێزو ویژدانیو ئیرۆتیکی دەکەوێتەوە، خودگەرایی داهێنراوێکی تەکنیکی ئامێرخوازە، لێرەوە دەپرسین کە چۆن ئەو ئاگاییە بەو خودەوە دەلکێت؟

ئاگایی لە بابەتە دەروونیو سروشتییەکان دەژمێردرێت، ئیتر لەوێوە دەبێتە ئاگاییەکی یەکگرتوو کە خود لە رێگەی گۆڕانو وەرگەڕانەوە پێشبینی دەکات، بەلام ئایا پێشبینیکردن بەسە بۆ ئەوەی ئاگایی یەکگرتوو جێگیر بکەین؟ ئایا ئاگایی ترانسندنتالی بە خودەوە لکاوەو بەشێکە لە شانەکانی خود؟.

ئاگایی لەگەڵ کەشفکردنەکانو پێشبینیە رووتەکان درێژ دەبێتەوە، لەگەڵ بیرکاریو سروشتو زانستو ئەخلاقو ئیستێتیکا زێتر بەرفرەوان دەبێت، بەلام ئایا ئەوە چییە کە ئاگایی بە خود دەبەستێت؟ ئایا ئاگایی کە ناکۆكو نەگونجاو لێکدوورو سەربەخۆیە لە بابەت، ئەوە چییە کە یەکی دەخاتەوە. ئاگایی خودی سایکۆلۆژی ئەمبریقی لە جەوهەردا ناشێت بێگەردو میتۆدئامێز بێت، بەڵکو بە شێوەی ئەزموونگەری کە تایبەتە بە خود، کەس تێکەڵ بە هەڵچوونو تاوگێریو ویژدانو عەقڵ دەبێت.

لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە هەتا ئێستا بە جۆرێك لە جۆرەکان فیکری ئایرۆنی دەسەلاتدارە بە سەر فیکری زانستیو ئابووریو کۆمەلایەتیو ئەدەبیو ئەخلاقیو ئیستێتیکی، بە دیوەکەی دیکە دەشێ لە رێگەی راڤەکردنی دەقەکانەوە هەموو ئەوانە ببینین کە پشت بە دوالیزمیەتو فیکری ئایرۆنی دەبەستن. بەلام بڕوابوون بە سەرەتاو بنەڕەتو ئەسڵ یان بڕوابوون بە وجودی ناوەکی پووچی ئایرۆنیەتو ترانسندنتالی رەشدەکاتەوە، نەك هەر هێندە بەڵکو وای کردووە دنیای ترانسندنتالی وجودی نەبێت.[xiv]

لە دنیای نوێدا ئایرۆنیەت بەرەو زانستی نوێ دەچێت، مینتالیەتیش دەکەوێتە بەرامبەر یاسای سروشتییەوە، لە سەدەی نۆزدەوە ئیتر

زانستو تەکنۆلۆژیا ویژدان عەقڵی مرۆڤی لە هەموو ئەفسانەو وەهمەکان داماڵی، وای کرد مرۆڤ تەواو بەرامبەر بە تواناو ژیانو بەهاو بەختیاریەکان هەست بە لێپرسراوێتی داهێنان بکات، بەو مانایە ئیتر ئەمڕۆ لە ڕێگەی شۆڕشو تەکنیکاریو هەڵایسانی مەسەلە ڕۆشنبیرییەکانی دیکەی ژیان، لە ڕێگەی داهێنانو فەلسەفەو هونەر مرۆڤێك هاتۆتە ناوەوە کە بەردەوام بەرامبەر عەقڵیەتی دوالیزمخوازو مەرگدۆستو فیکری ترانسندنتالیو گوتارە ئایرۆنیە چەوسێنەرەکانی دیکە لە ڕابوونەوەو داهێنانو نوێبوونەوەدایە.[1]

[i]- ئةم وتارةى بةردةستتان بةرضاو خستنيَكى بضووكى كتيَبى (العدمية النهلستية) ى دكتؤر (سامي أدهم)ة،بروانة طؤظارى (ميَرط) ذمارة (24)ى ئايارى (2007) ئةو خستنةسةرو ثةرةثيَدانانةى ليَرة خراوةتة روو.

[ii]-ادهم، سامي، العدمية النهلستية، بحث في انطولوجية الخير و الشر و الجمال، دار الانوار، بيروت،ط2003.

[iii]-شايطان،د، ئاسايا لة بةرامبةر ل31.

[iv]-اسبر،علي،التحليل الانطولوجي للعدم/سورية-ديمشق،ط1،ل19،11.

[v]- شايطان،داريوش، ئاسيا لة بةرامبةر خؤرئاوادا، وةرطيَرانى لة فارسييةوة:شؤرش جوانرؤيى، مامةند رؤذة_ضاثى يةكةم، وةزارةتى رؤشنبيريى بةريَوبةرايةتى خانةى وةرطيَران سليَمانى 2004، ل37.

[vi]-ه،س،ث،ل32.

[vii]- ادهم، سامي،ل10.

[viii]- ه،س،ث،ل17.

[ix]-- ه،س،ث،ل18.

[x]- ه،س،ث،ل19.

[xi]- ه،س،ث،ل10.

[xii]- ه،س،ث،ل39.

[xiii]- ه،س،ث،ل43.

[xiv]- ه،س،ث،ل48.

[1]